

UDK 811.163.6'36(091):929

Kozma Ahačič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

NOMINALNA PARADIGMATIKA BOHORIČEVE SLOVNICE V LUČI EVROPSKEGA SLOVNIČARSTVA

Prispevek proučuje poglavje o imenu (*nomen*) slovnice Adama Bohoriča *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura* (Proste zimske urice o latinskokranjski slovnici) v širšem kontekstu evropskega slovničarstva. Bohoričevo slovnico predstavlja kot dognano humanistično besedilo, pojasnjuje Bohoričeve rešitve, ki so jih nekatere dosedanje obravnave prikazovale kot slabosti, z grafičnimi prikazi predstavlja zgradbo Bohoričevega besedila ter popisuje Bohoričevo naslonitev na Melanchthona, podobnosti s Clajevo slovnico in vzporednice z drugimi slovničarji. Prispevek prinaša tudi nekatera nova spoznanja o Bohoričevih slovarčkih ob paradigmah.

The article analyzes the chapter on the nominal (*nomen*) in Adam Bohorič's grammar *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura* (Free Winter Hours on Latin-Carniolan Grammar) in the larger context of the European grammar tradition. It presents Bohorič's grammar as an accomplished humanistic text, explains Bohorič's solutions that have previously been characterized as weaknesses, it shows with graphics the structure of Bohorič's text, and describes its footing in Melanchthon, similarities with Clajus' grammar, and parallels with other grammarians. The article also includes some new findings about Bohorič's glossaries accompanying the paradigms.

Ključne besede: Adam Bohorič: *Arcticae horulae succisivae*, ime, samostalnik, pridevnik, protestantizem, zgodovina slovenskega slovničarstva, Filip Melanchthon [Philippus Melanchthon], Johannes Clajus [Johann Klaj], zgodovina slovaropisja

Key words: Adam Bohorič: *Arcticae horulae succisivae*, nominal, noun, adjective, Protestantism, history of Slovene grammars, Philippus Melanchthon, Johannes Clajus, history of lexicography

0 Bohorič se je v svojem delu *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura* (Proste zimske urice o latinskokranjski slovnici) naslanjal na tedanje evropsko (in s tem tudi antično) slovničarsko izročilo. Neposredno se je zgledoval po Melanchthonovi latinski slovnici in skladnji ter po eni od priredb Donata iz 16. stoletja, kakor se je pokazalo v naši analizi, pa je zelo verjetno poznal tudi slovnico nemškega jezika Johanna Claja (1578), napisano v latinskem jeziku. Zanimivo je razmerje s Statorijevo poljsko slovnico (1568): pri pisanju svoje slovnice se namreč Bohorič nanjo gotovo ni naslanjal, kljub temu da imata s Statorijem mnoge podobne konceptualne rešitve in se oba naslanjata na Melanchthona. V prispevku¹ želimo podati nadrobno interpretacijo Bohoričevega poglavja o imenu, orisati, kako je to poglavje vpeto v tedanjo splošno

¹ Terminologija je, če je bilo le mogoče, slovenska, tudi vsi latinski izrazi so prevedeni v slovenščino. Prevodi so, če ni označeno drugače, naši; tudi prevod BH 1584 (= Bohorizh 1987) je večinoma na novo dopolnjen in popravljen. Prevajanje slovnice je namreč interpretativni proces in nova interpretacija zahteva hočeš nočeš nov prevod.

evropsko slovničarsko misel, pri čemer se nam potrjuje teza o Bohoričevi slovnici kot dognanem humanističnem besedilu (prim. Grdina 1999: 190–192). Slovnico smo primerjali z Melanchthonovimi in Donatovimi slovničnimi deli, poleg tega pa tudi s slovnici nekaterih latinskih humanističnih slovničarjev (Valla, Perotti, Perger, Sulpicij, Nebrija, Manutius, Despauterius, Linacre, Alvarus, Scaliger, Ramus) ter temeljnimi predstavniki nemškega (Albertus, Clajus, Ölinger), francoskega (de Bovelles, Dubois, Drosée, Meigret, Robert Estienne (Stephanus), de la Ramée (Ramus), Pillot, Garnier, Cauchie, Palsgrave), italijanskega (Fortunio, Bembo, Corso, Dolce, Castelvetro, Ruscelli, Salviati, Giambullari, Trissino), češkega (Optát, Gzel in Philomates, Blahoslav) in poljskega (Statorius) slovničarstva, seveda pa tudi z antičnimi slovničarji. Delo je potekalo s primerjavo originalnih besedil; v redkih primerih, ko ta niso bila dostopna, pa s pomočjo sekundarne literature.

S prispevkom želimo tudi pojasniti nekatere vidike Bohoričeve slovnice, ki so jih dosedanje obravnave prikazovale kot slabosti: da se delitev besednih vrst ne ujema s sodobno in da je besedotvorje pomešano z oblikoslovjem (prim. npr. Orožen 1971: 195; Kolarič 1971: 43; Toporišič 1987: 311); da ločuje zgolj tri sklanjatve glede na spol in da *i*-jevsko žensko sklanjatev »odkrije« šele naknadno (prim. npr. Kidrič 1925: 50; Orožen 1971: 195; Toporišič 1984: 193); da razvrstitev sklonov ne ustreza današnji in da v sklanjatvi rabi člen (prim. npr. Kidrič 1925: 50; Rupel 1956: 248; Orožen 1971: 195; Toporišič 1984: 194).

1 Umestitev poglavja o imenu v poglavje o etimologiji

Etimologijo so v tistem času pojmovali kot del slovnice, ki »podaja razlike v oblikah besed v govoru« (MGL aa 2b).² V okviru tega poglavja so že antični slovničarji opazovali *pregibanja besed* v najširšem smislu. Če sledimo navedenemu mestu pri Melanchthonu, nam za današnji čas dokaj nenavadno pojmovanje pregibanja pojasnita dva primera: etimologija razlaga denimo pregibanje *dominus* 'gospodar' iz *domino* 'gospodarju', torej sklonsko pregibanje, obenem pa tudi pregibanje *amor* 'ljubezen' iz *amo* 'ljubim', torej besedotvorno pregibanje. Tako je velevalo slovničarsko izročilo od starih Grkov dalje.

Razločka med današnjim besedotvorjem in današnjim oblikoslovjem tedaj niso poudarjali, ker so nanj gledali s popolnoma drugega zornega kota. Izraza *etymologia* tako ne smemo razumeti kot »oblikoslovje«,³ najustreznejši izraz v slovenščini je kar *etimologija*, pogojno bi ga lahko prevajali tudi kot *pregibanje*. Seveda je skoraj odveč poudariti tudi, da tedanje poimenovanje *etimologija* nima kot termin nobene zveze z današnjim.

Bohorič ločuje osem delov govora (BH 1584: 40), pri čemer sledi latinski predlogi. Našteje jih v naslednjem zaporedju: *nomen* (ime), *pronomen* (zaimek), *verbum* (glagol), *participium* (deležnik), *adverbium* (prislov), *coniunctio* (veznik), *praepositio* (predlog) in *interiectio* (medmet). Zaporedje odstopa od MGL-CR (246) ter od Donatovega

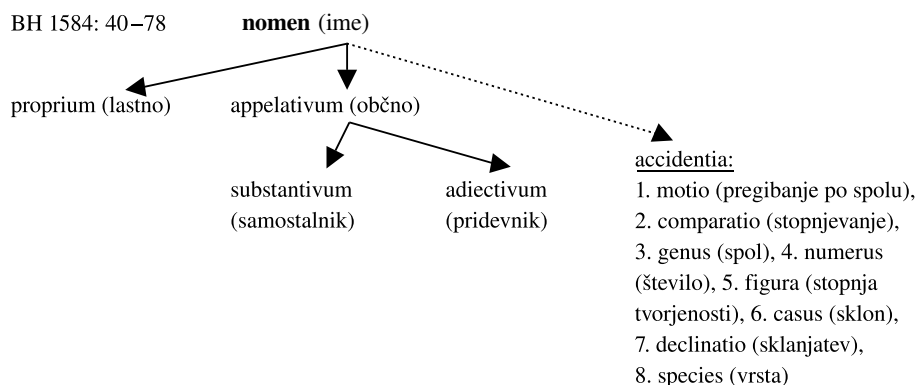
² »D/iscrimina casuum in dictionibus tradit.«

³ Kakor beremo v Bohorizh (1987: 64).

v tem, da sta zamenjana *participium* (deležnik) in *adverbium* (prislov), od MGL in MGL-Cam pa v tem, da sta zamenjana *praepositio* (predlog) in *coniunctio* (veznik). Glede na to, da v nadaljnjem besedilu Bohorič sledi običajnemu vrstnemu redu, ki ga najdemo tudi pri Melanchthonu v MGL in MGL-Cam (*nomen* (ime), *pronomen* (zaimek), *verbum* (glagol), *participium* (deležnik), *adverbium* (prislov), *praepositio* (predlog), *coniunctio* (veznik) in *interiectio* (medmet)), lahko sklepamo, da je Bohorič definicijo oblikoval na pamet ali po kaki drugi predlogi (kar je manj verjetno, saj Bohoričevega vrstnega reda nismo našli v nobeni pregledani slovnici).

Izbira pravkar omenjenega latinskega modela razvrstitve delov govora je bila tesno povezana z Bohoričevim pojmovanjem vloge člena v slovenskem jeziku. Nekatere nemške, francoske in druge slovnice so se denimo odločale za grški model, ki je kot enega od delov govora ločeval v grščini, nemščini in romanskih jezikih nasploh pomembni *articulus* (člen), da bi ohranili »latinsko« štverno delov govora, pa so nato *interiectio* (medmet) uvrščali pod *adverbium* (prislov).⁴

2 Zgradba poglavja o imenu (*nomen*) (BH 1584: 40–78)

Ločevanje imen na lastna in občna ter znotraj občnih na samostalnik in pridevnik izvira že iz antike. Donat to delitev uvrsti pod kategorijo *qualitas*, Bohorič pa tu sledi smeri, ki jo zastopa tudi Melanchthon, in omenjene delitve ne uvršča pod posebno kategorijo.

Zgledi niso naslonjeni na eno samo delo: pri Melanchthonu najdemo primera *equus* (MGL aa 7b) ter *bonus* (MGL aa 8a, med primeri za osnovnik), Clajus ima še *Io(h)annes* (Clajus 1578: 19). Primera *iudex* nismo zasledili v nobeni izmed pregledanih slovnici.

Tudi delitev na *accidentia* se ne naslanja na Melanchthona, Prisciana ali Donata, ampak se popolnoma pokriva z delitvijo, ki jo najdemo pri Claju (1578: 20): Bohorič

⁴ Tako so ravnali pod vplivom Melanchthonove grške slovnice (MGG 28) nemški slovníčarji Albertus (1573: C 5b), Ölinger (1574: 23) in Clajus (1578: 15–16). O tej problematiki pri francoskih slovníčarjih prim. Padley (1988: 421). Enako rešitev kot pri nemških slovníčarjih ima denimo Pillot (1586: 52). Statorius (1568) pa ima enako rešitev kot Bohorič.

ločuje namreč poleg 2. *comparatio*, 3. *genus*, 4. *numerus*, 5. *figura*, 6. *casus*, 7. *declinatio*, ki jih naštevajo vse slovnice,⁵ še 1. *motio* in 8. *species*. Ostale slovnice seveda poznajo kategoriji *motio* in *species*, le da sta uvrščeni pod različne druge kategorije ali obravnavani kot ločena fenomena. Melanchthon tako v MGL (bb 2b–bb 3a; MGL-Cam 21) uvršča *motio* pod *comparatio* (stopnjevanje),⁶ *species* pa predstavlja pri njem ločeno poglavje (MGL-CR 295–296; MGL kk 7a–ll 5b; MGL-Cam 182–200). Podobno ravna tudi Statorius v svoji poljski slovnici (1568: C 6a–C 7b, E 8b–F 4b).

3 *Motio adiectivorum* – pregibanje pridevnikov po spolu in *motio substantivorum* – (besedotvorno) pregibanje samostalnikov po spolu (BH 1584: 40–41)

Pri opisu pregibanja pridevnikov in samostalnikov po spolu je Bohorič sledil splošnemu latinskemu modelu, kjer pridevniki pregibajo končnico v tri spole,⁷ samostalniki pa v dva. Ker v slovenščini pridevnikov z dvema oblikama za tri spole ni, Bohorič (podobno kot na primer Albertus in Clajus) te kategorije nima.

Opis pregibanja samostalnikov po spolu sledi latinskim primerom. Vzora za manj posrečeni primer *kojn kojna (equus equa)* mi ni uspelo najti, primer *leo laena* pa najdemo tudi pri Claju (1578: 23).

Skupna obravnava samostalnika in pridevnika je značilna za antične in srednjeveške latinske slovnice, najdemo pa jo tudi v sočasnih slovnicaх ljudskih jezikov. Kljub skupni obravnavi pa je meja med samostalnikom in pridevnikom vselej (vsaj teoretično) začrtana. Pri Bohoriču se pridevniki ločujejo od samostalnikov po tem, da se pregibajo v vse tri spole (samostalniki se lahko pregibajo v dva spola). To je razvidno tudi iz vzorca sklanjatve pridevnikov (BH 1584: 63–66). V latinskiх slovnicaх o spolu seveda niso odločale le končnice (pridevnik *felix* je lahko denimo vseh treh spolov), ampak je bil spol določljiv s tem, da se je pred besedo postavil ustrežni člen *hic*, *haec* ali *hoc*. Ta navada se je uveljavila tudi v številnih drugih ljudskih slovnicaх, tako da so nekatere celo delile pridevnike na tiste, ki za izražanje spola »spreminjajo člen« (*felicē*), in tiste, ki za izražanje spola »spreminjajo obliko, končnico« (*buono, buona*).⁸ Bohorič je primere (pri primernih in presežnikih), ki po tovrstni klasifikaciji »spreminjajo člen«, po Melanchthonovem vzoru uvrstil pod *genus omne*. Četudi je Bohoriču temeljni znak pregibanja končnica, mu člen kot znak za spol omogoča ločevanje

⁵ Taka delitev je bila tako rekoč univerzalna, najdemo jo denimo še v Dubois (1531: 90); če že, imajo v definiciji poleg naštetih še kategorijo *species* (denimo Estienne 1569: 17).

⁶ V MGL-CR (247–249) je to le nakazano.

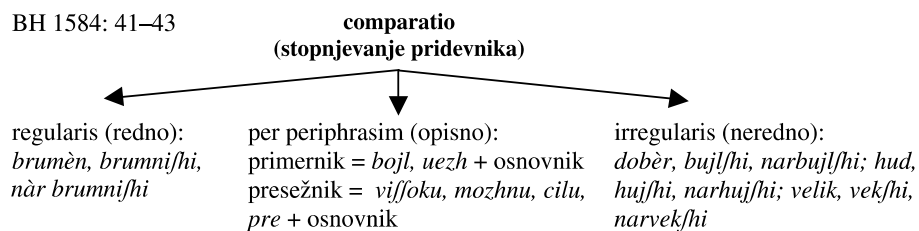
⁷ Pri oznaki končnic za pridevnike srednjega spola je stal Bohorič pred prvim problemom, ki ga je moral rešiti brez naslanjanja na predloge: pri opisu, da imajo pridevniki srednjega spola poleg *-o* tudi končnico *-e* za določenimi (= mehкими) konzonanti, se ni mogel nasloniti na noben model, ampak je moral slovenske primere proučiti povsem samostojno. Na samostojnost kažejo tudi primeri, ki se razlikujejo od primerov iz drugih pregledaniх slovnicaх. Čeprav ni zajel vseh možnosti, mu je opis v veliki meri uspel.

⁸ Npr. italijanska slovnica: Giacomo Gabriele: *Regole grammaticali*, izdana 1545 v Benetkah. Opazka o delitvi pridevnikov je povzeta po Padley (1988: 93). Spet druge slovnice (denimo Nebrija, *Grammatica castellana*, 1492) ločujejo pridevnik od samostalnika po tem, da lahko damo predenj tri oblike člena, pred samostalnik pa le dve obliki člena (Padley 1988: 205).

spola tudi tam, kjer s končnico ni neposredno izražen. Ne smemo pa pozabiti, da je bila teoretična podlaga za ločevanje med samostalnikom in pridevnikom, ki jo je imel Bohorič v Melanchthonu, trdnejša, kot jo lahko razberemo iz samega Bohoriča. Melanchthon (npr. MGL-CR 247) namreč ločuje samostalnik od pridevnika po tem, da samostalniku ne moremo dodati besed kot: *mož, žena, stvar*, pridevniku pa jih lahko.

4 *Comparatio* – stopnjevanje pridevnika (BH 1584: 41–43)

BH 1584: 41–43

Bohorič sledi latinskemu modelu in določi najprej redno obliko stopnjevanja, nato pa še opisno in neredno stopnjevanje.

Primer *brumèn (probus)* ni dobil v MGL, verjetno tudi zato, ker bi mu Melanchthonovi latinski primeri rednega stopnjevanja delali probleme, če bi jih hotel prevesti v slovenščino, saj ustreznice v slovenščini ne sledijo pravilom rednega stopnjevanja. Tudi primer *brumèn (probus)* se mu ni najbolj posrečil, saj je zahteval dodatno razlago. (Popolnoma bi Bohoričevemu pravilu denimo ustrežal pridevnik *lep*.) Od kod bi torej lahko vzel primer *brumèn (probus; nem. fromm)*? Beseda je nedvomno spadala med standardni repertoar primerov za tvorbo primernika tedanjih slovnice. Najdemo jo na primer pri Claju (1578: 23) in Albertu (1573: D 5a–b), še posebej pa je izpostavljena pri Ölingerju (1574: 27), ki je ne navaja le v tekočem besedilu, ampak jo podobno kot Bohorič izpostavi kot primer v poglavju *De inarticulatis adiectivis et eorum comparatione*.

Tudi opisno stopnjevanje ni (v celoti) posneto po MGL, saj Melanchthon nima primerov za opisno stopnjevanje presežnika (je pa res, da pri presežniku tudi Bohorič ni dodal latinskega primera!). Nemške slovnice opisnega stopnjevanja sploh ne obravnavajo, prav tako ne Donat.

Primeri nerednega stopnjevanja (*dobèr (bonus)*, *hud (malus)* in *velik (magnus)*) pa so prvi trije primeri iz večine tedanjih latinskih slovnice. Melanchthon ima za neredno stopnjevanje navedene naslednje primere: *bonus, malus, magnus, parvus* in *multus*.⁹

⁹ Takšno zaporedje je tudi sicer prodiralo v slovnice ljudskega jezika. Statorijeva poljska slovnica ima v poljščino prevedene prve štiri Melanchthonove primere (Statorius 1568: C 5a).

5 Genus – spol (BH 1584: 43)

BH 1584: 43

genus cognoscitur
(spol razpoznamo)

significatione (po pomenu)

terminatione (po končnici)

Poglavje o spolu se pri Bohoriču bistveno razlikuje od MGL, treh nemških slovnice ter Statorijeve poljske slovnice, in to tako po obsegu kakor po terminologiji.

Bohorič ločuje le tri spole (moški, ženski in srednji) za razliko od ostalih slovnice, ki imajo še *genus commune*, *genus omne*, *genus epicoenum* ter *genus dubium* (tako na primer Donat, MGL, nekatere francoske in vse nemške slovnice; Statorius (1568) ločuje poleg treh osnovnih še *genus epicoenum*, pozna pa tudi druge). Bohorič omenjeno delitev pozna, saj pri obdelavi primernika in presežnika poudarja (BH 1584: 43), da sta v imenovalniku ednine in množine *omnis generis* (da torej ena oblika loči vse tri spole); podobno ima Albertus (1573: D 3b–4a). Bohoričeva oznaka, da spol lahko razpoznamo po pomenu (*significatione*) ali po končnici (*terminatione*), da torej ločujemo naravni in slovnični spol, bi lahko nastala tudi z močnim krajšanjem Melanchthona (MGL). Njegove *regulae generales* namreč obravnavajo primere za naravni spol, *regulae speciales* pa primere slovničnega spola. Vsekakor je pri tem poglavju Bohorič izkazal veliko mero izvirnosti, kar se nam lepo pokaže tudi v primerjavi z drugimi tedanjimi evropskimi slovnici.

Nemške slovnice Alberta, Ölingerja in Claja so še trdno naslonjene na Melanchthonov sistem sedmih vrst spolov. Večji poudarek ima semantični kriterij razvrščanja spolov, saj – kot denimo poudarja Albertus (1573: D 6a) – spola v nemščini ne moremo določiti po končnici. Presenetljivo je, da spola nemških besed niso razvrščali glede na predpostavljene člen, kakor to počnemo v nemščini danes. Nemške slovnice v 16. stoletju (in tudi pozneje) so tako za razliko od Bohoriča razpravi o spolu namenjale zelo veliko prostora.

Podobno kot Bohorič, a s popolnoma drugačnim pristopom, je obdelal spol Statorius (1568: B 3b–C 4b). Imen namreč ni razvrstil (kot Bohorič) v spole z enostavnim pravilom, ampak je po abecedi s primeri naštel možne končnice imen za vsak spol.

Francoske slovnice (Padley 1988: 439–441) so glede spola ravnale različno, tudi zato, ker francoščina ne ločuje srednjega spola. Tako ločuje na primer Dubois (1531) štiri vrste spola (moški, ženski, srednji ter *genus dubium*), spet drugi ugotavljajo, da srednjega spola ni, podobno kot v hebrejščini, in ga je treba razbirati pod moškim spolom (Estienne 1569: 18).

Opozicijo *significatio: terminatio* najdemo na primer tudi pri Duboisu (1531: 93), podobno Estienne (1569: 18), Meigret (1550: 45), še posebej pa pri Cauchie (1576; po Padley 1588: 441), ki dobesedno govori o ločevanju spolov »ex significatione vel ex terminatione« (glede na pomen ali glede na končnico), vendar bi težko govorili o kakršni koli tesnejši podobnosti z Bohoričevim opisom spola.

Italijanske slovnice so se prav tako trudile opravičiti dejansko odsotnost srednjega spola. Tako ima na primer Corso (1549; po Padley 1988: 97) latinski sistem šestih

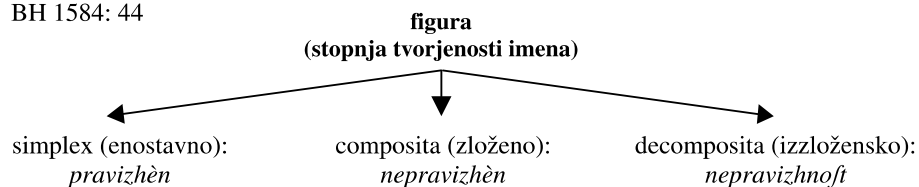
spolov. Moški in ženski spol sta v tej slovnici po Priscianu *generi principali, ciñ, che* in *altro* pa so na primer semantično srednjega spola, če zahtevajo člen, pa uporabijo člen moškega spola. Podobno se naslanjajo na latinski model tudi drugi italijanski gramatiki (npr. Giambullari, Ruscelli in Salviati).

Tudi v španskih slovnica (Padley 1988: 206–207) prevladuje naslonitev na latinski model in na semantični kriterij določanja spola.

Bohoričeva obravnava je tudi, kar se tiče zgoščenosti, zelo dobra. Statorius (1568: b 3b–c 2b) denimo v svoji poljski slovnici porabi za naštevanje primerov končnic za posamezne spole kar 15 strani.

6 *Figura* – ime glede na stopnjo tvorjenosti (BH 1584: 44)

BH 1584: 44

Poglavje o *figuri*, ki govori o imenih glede na stopnjo tvorjenosti, je v celoti posneto po Melanchthonu. Ta sicer ločuje (MGL-CR 263; MGL dd 7a; MGL-Cam 70) dve osnovni stopnji: *simplex* in *composita*, vendar poudarja, da lahko izločimo tudi stopnjo *decomposita*. V tej opombi ima MGL (dd 7a; MGL-Cam 70) tudi primer, ki ga je posnel Bohorič (*iniufticia ... ab iniuftus*). Enako zgledovanje po Melanchthonu z enakim primerom najdemo tudi pri Claju (1578: 55). Ker ima Bohorič tudi povsem enak nemški prevod (*gerecht, ungerecht, ungerechtigkeit*), nas ta primer dokaj neposredno navaja na sklep, da je imel Bohorič v rokah Clajevo slovnico. Albertus in Ölinger tega primera nimata.

7 *Casus* – sklon (BH 1584: 44)

Pri obravnavi sklona so vse evropske slovnice 16. stoletja posnemale latinski model, ki je predstavljal nekakšen prestiž. Celotni ljudski jeziki, ki niso imeli nobene dejanske variacije v sklonih, so težili k opisu vseh latinskih sklonov. Ta težnja je predstavljala še posebej velik problem za romanske jezike, ki sklonov v današnjem pomenu besede ne poznajo, manjši problem pa denimo za nemščino in slovenščino. Bohorič se je naslonil na klasično latinsko delitev sklonov, od drugih izročil bi se lahko naslonil samo na tedanje nemške slovnice.

Italijanske slovnice (po Padley 1988: 98–100) so v želji po prikazu latinskih sklonov uporabljale kot znamenja sklonov člene in predloge (npr. Alberti), sklone so določali 'secondo il senso' (Trissino 1529; za razliko od števila, ki je določeno formalno 'secondo la voce'). Šele pozneje je prodrla misel, da *volgare* nima pravih sklonov. A tudi v okviru te misli se slovničarji niso hoteli izogniti trem svetim jezikom in so zato sledili hebrejščini, ki ima en sam sklon. Ruscelli (1581; po Padley 1988: 99) tako razla-

ga, da ima lahko en sklon funkcijo več drugih sklonov, podobno kot ima denimo grški dajalnik tudi funkcijo latinskega ločilnika. V okviru tega se je razvila v Italiji tudi debata o 'segni de' casi'. Podobna razmišljanja najdemo tudi v španskih slovnica.

Tudi francoske slovnice (Padley 1988: 441–446) so večinoma ohranile latinski sklon-ski sistem. Četudi so se denimo Palsgrave, Meigret in Cauchie zavedali, da francoska imena nimajo sklonov, pa so hkrati opažali, da imajo predlogi v ljudskem jeziku funkcijo, ki je vzporedna s funkcijo sklonov v latinščini. K zavedanju, da sklonov v latinskem pomenu besede v francoščini ni, pa je spet pripomogla predvsem hebrejska slovnica. Močna je bila tudi smer, ki jo je uvedel Pillot (1555 (= 1586), *Gallicae linguae institutio*) in je v francoščini označevala tri sklone: imenovalnik + zvalnik + tožilnik, roditeljski + ločilnik in dajalnik. Za lažje razumevanje Bohoričeve obravnave bi navedel na primer tovrstni opis sklonov v francoščini, kot ga najdemo pri Garnieru (1591: 6): »Ime ima šest sklonov kakor pri Latincih. Vendar je tožilnik vselej in povsod v celoti podoben imenovalniku ter ločilnik roditeljski v obeh spolih in številih. Zvalnik pa vedno izražamo z zvalnim prislovom *o*. Zatorej bomo (da bo naša obravnava dovolj jedrnata in jasna) v sklanjatvah imenom pripisovali samo tri sklone: enega glavnega, in sicer imenovalnik, in dva odvisna, roditeljski ter dajalnik. S temi bomo sklanjali vsa imena, zaimke in deležnike ter tudi same člene.«¹⁰

Nemški slovničarji so bili (podobno kot Bohorič) glede na slovničarje romanskih jezikov v lažjem položaju, saj je nemški sistem sklonov bližji latinskemu. Sklone deloma označujejo končnice, predvsem pa predpostavljene člene. Kakor Bohorič tudi Albertus (1573: f 7a) in Clajus (1578: 55) poudarjata, da ločujejo v nemščini »sicut Latini« šest sklonov (imenovalnik, roditeljski, dajalnik, tožilnik, zvalnik, ločilnik). Ker je grščina poznala le pet sklonov in sta tudi v nemščini ločilnik in dajalnik (kakor v grščini) sovpadala, je vseskozi viselo v zraku vprašanje, ali se ravnati po latinskem ali po grškem modelu.¹¹

Albertus (1573: c 7b–c 8a) je denimo še ostro zagovarjal latinski model: »Glede števila sklonov bi nekateri, ki štejejo samo pet grških sklonov, morda lahko ugovarjali. Jaz jih namreč ločujem šest, ne samo tu [pri členu], ampak tudi pri imenu, zaimku in deležniku. Čeprav se namreč ločilnik v obeh številih vedno in povsod sklada z dajalnikom, pa se kljub temu ločuje od dajalnika zaradi [nemškega] predloga *von*, 'od' [latinsko: *de, e, ex, a, ab*] itd., ki ga ne zahteva noben sklon razen ločilnika. Poleg tega predlog *von* običajno izključuje člen ali pa se s sinerezo združuje s členom v eno besedo: namesto *von dem Mann* npr. rečem *vom Mann*, 'o možu'. Tu seveda ne vidiš enake etimologije pri dajalniku in ločilniku. Poleg tega je šest latinskih sklonov danes pri vseh izobraženih bolj v rabi in jih je lažje razumeti kakor pet grških sklonov. Naš ločilnik se tudi ne ujema z roditeljskim tako kot grški, ampak bolj z dajalnikom. Zato je videti bolj premišljeno, da ohranimo latinsko štetje sklonov. Če pa bi drugi želeli o tem

¹⁰ »Cafus nominum funt fex, vti apud Latinos. At accusatiuus semper & ubique omnino fimilis est nominatiuo, & ablatiuuus genitiuo in vtroque genere & numero, vocatiuus verò per aduerbium vocandi, ô, semper effertur, Idcirco tres duntaxat cafus (vt breuitati & perfpicuitati ftudeamus) in declinatione affignabimus: unum rectum, nominatiuum fcilicet: & duos obliquos, genitiuum fcilicet & datiuum: per quos omnia nomina, pronomina & participia, atque articulos ipfos declinabimus.«;

¹¹ Da bi zvalnika ne šteli za sklon, seveda ni prišlo v poštev, saj sta ga imeli tako grščina kakor latinščina.

pravilneje ugibati ali učiti bolj na kratko [torej, da je manj sklonov], jim ne nasprotujem.«¹²

Ölinger (1574: 23–24) pa je v svoji slovnici upošteval grški model: »Ločujemo pet sklonov /.../ Vendar rabimo namesto ločilnika vedno dajalnik, ki mu dodamo omenjene členice *von dem* ali *von der*, na primer *von dem König / von der Königin*.«¹³

Poljski slovníčar Statorius je celo izrecno opazil, da ima poljščina orodnik: »Poleg šestih sklonov, skupnih z drugimi jeziki, imajo Poljaki tudi sklon, ki ga imenujem *sedmi*. Njegov pomen je enak kot pomen latinskega ločilnika, ki ga imenujejo orodnik, čeprav ima tudi drugačno rabo, kakor bo pokazala raba« (Statorius 1568: D 2a).¹⁴ Spet drugje je celo navedel, da ima poljski ločilnik »zaradi konstrukcije« včasih različne končnice: »Manj izkušene moramo opozoriti, da ima ločilnik različne končnice. To se dogaja zaradi konstrukcije. Prvič: ločilnik v pravem smislu je lahko podoben roditeljski ali tožiljski. /.../ Nato imamo drugi ločilnik, ki ga imenujem sedmi sklon. /.../ Nazadnje imajo Poljaki ločilnik, ki ga rabijo z glagoli, ki označujejo, da je nekaj *v kom /.../*« (Statorius 1568: E 2b).¹⁵ Ta ugotovitev pa ga ni niti najmanj ovirala, da ne bi kot Bohorič navajal v paradigmah sklanjatev zgolj klasične latinske sklone: imenovalnik, roditeljski, dajalnik, tožiljski, zvalnik in ločilnik.

Bohoričev opis sklonov je za tisti čas torej povsem običajen; drugače sklonov ne bi mogel opisati. Razlika med romanskimi jeziki, nemščino in slovenščino pa je ta, da imajo prvi primanjkljaj, slovenščina pa presežek sklonov glede na latinščino. Zato sta iz Bohoričevega opisa seveda izpadla sklona, ki ju danes imenujemo mestnik in orodnik (lokativ in instrumental), saj teh dveh sklonov »ni v slovnici«, torej: ni v latinski (ali grški ali hebrejski) slovnici. Ostal pa je latinski ločilnik (ablativ), saj ga slovenščina »ima v slovnici« – torej: ga je sposobna izraziti.

Tudi zato se srečamo s pravo razrešitvijo problematike mestnika in orodnika pri Bohoriču šele pri obravnavi predlogov. Na tak pristop ne smemo gledati z današnjega vidika kot na pomanjkljivost: prej se moramo čuditi, kako dobro je pravzaprav pri Bohoriču glede na vse omejitve popisani slovenski sklonski sistem. Način razmišljanja

¹² »De numero casuum aliqui forte controuersiam mouere possent, qui graecorum quinque casus tantum numerant: Ego vero sex, Latinorum recenseo non saltem hic, sed etiam in nomine, pronomine, et participio. Et si enim ablatiuus cum datiuo in vtroque numero semper et vbique conueniat, attamen a Datiuo variat propter praepositionem: »von« *de e ex a ab*, etc., quam nec datiuus nec ullus alius casus praeter ablatiuum requirit. Deinde praepositio »von«, plerumque excludit articulum vel cum ipso in vnam dictionem per Syneresin coalescit, »vom Mann«, *de uiro* etc. Hic ergo non vides aequalem etymologiam inter datiuum et ablatiuum. Cum praeterea sex Latinorum casus, hodie omnibus literatis communiore sint, et facilius etiam percipi possint, quam Graecorum casus quinque, nec ablatiuus noster, genitiuo sicut Graecus, sed datiuo maxime conformetur: Igitur consultius visum est, retinere latinam casuum enumerationem, alij si quid rectius diuinare, aut succinctius hic docere velint, ab ijs non discrepamus.«

¹³ »Cafus quinque sunt /.../ Sed Loco ablatiui utimur semper datiuo, adiectis iftis particulis *von dem/ oder von der / ut von dem König / von der Königin*.«

¹⁴ »Praeter Sex Cafus cum reliquis linguis communes, cafum habent Poloni, quem Septimum apello, est autem eius Significatio eadem, quae Ablatiui Latini, quem Instrumentalem vocant, quanquam et alium vsum habet, vt ufus docebit.«

¹⁵ »Monendi sunt rudiores. Ablatiuum variae effe terminationis. Quod fit constructionis ratione. Primum. Ablatiuus proprie sic dictus Genitiuo Accufatiuo est fimilis. /.../ Deinde est Ablatiuus fecundus, quem septimum cafum nuncupo. /.../ Postremo Ablatiuum habent Poloni, quo vtuntur cum verbis aliquod alteri ineffe, vel in altero fieri significandibus. /.../«

je naslednji: kar spada v latinsko shemo, lahko izraža tudi slovenščina. Ob tem pa določeni slovenski predlogi zahtevajo posebne končnice dajalnika. Bohorič te »končnice« tudi popiše (prim. BH 1584: 158–164).

Glede na tedanja teoretična razmišljanja je Bohorič orodnike lahko brez težav razlagal tudi kot prislove. Obliki *mecum* in *nobiscum* denimo Melanchthon v razdelku *Personalia* (MGL rr 1a) v poglavju *De adverbio* obravnava kot prislove. Takole pravi: »Prislovi osebe opisujejo družbo osebe, npr. *mecum*, *tecum*, *secum* [z mano, s tabo, s sabo]. Priscian te primere uvršča med zaimke in meni, da jih govorimo $\kappa\alpha\tau'$ $\delta\omega\alpha\sigma\tau\rho\phi\eta\nu$ namesto *cum me*, *cum te* itd. Ker pa nikdar ne beremo ločeno *cum me*, *cum te*, jih drugi raje uvrščajo med zložene prislove.«¹⁶

Na ustreznem mestu v obravnavi prislova Bohorič to Melanchthonovo razlago za navedene primere prenese v slovenščino (BH 1584: 157): kot prislove osebe navede po latinskih slovenske oblike *s'mano*, *f'tabo*, *s'hnim*, *s'nami*, *s'vami*. Po njih bi se torej vprašali: *kako?* in ne *s kom?*¹⁷ S podobnim problemom se Bohorič sreča tudi v skladnji (BH 1584: S27), kjer opazi, da »nekateri predlogi sklonu določajo končnico *o*, skoraj tako kot prislovi osebe pri Latincih«.

Kljub vsem zadregam se je Bohorič dobro odrezal. Opisal je tako tiste slovenske sklone, ki so enaki v slovenščini in latinščini, kakor tudi tiste, pri katerih je »predlog zahteval neko posebno obliko končnice«. Taki »posebni obliki« danes pravimo mestnik in orodnik.

Primer *mož* (*vir*, *der Mann*), ki ga zasledimo v predstavitvi sklonov (BH 1584: 44), je izrazito nelatinski, saj je beseda *vir* v latinščini izjema. Odkod torej Bohoriču ta primer? Clajus (1578: 56) ima v poglavju o sklonih *die Menner* sklanjan v pluralu (zraven je tudi latinski prevod *vir*), v okviru prve deklinacije pa tudi v singularju (Clajus 1578: 60), s tem da Clajus piše *der Man*, *dem Man* in *den Man* z enim *n*, Bohorič pa z dvema. Albertus (1573) tega primera nima, Ölinger (1574) primer *der Mann* (z dvema *n*) ima, vendar nikjer v paradigmi.

8 Numerus – število

Tu velja spregovoriti še o obravnavi števila pri Bohoriču. Zanimivo je namreč, da posebnega poglavja o številu nima. Brez kakršne koli obrazložitve rabi v paradigmah *singularis numerus* (ednina), *dualis numerus* (dvojina) in *pluralis numerus* (množina).

To je nenavadno predvsem zato, ker je bila po eni strani slovenščina poleg grščine Bohoriču edini znani jezik, ki ločuje dvojino, in bi bila zato kaka opomba na mestu, po drugi strani pa v tedanjih slovnica ni bilo v navadi, da uvodoma navedenih kategorij ne bi obravnavali še posebej. Poglavje *numerus* (število) ima tako Melanchthon (MGL-CR 263; MGL dd 7a; MGL-Cam), kakor tudi vse nemške slovnice: Albertus (1573: 78), Ölinger (1574: 24), Clajus (1578: 53) ter večina tedanjih ostalih evropskih slovnice iz tistega časa.

¹⁶ »Personalia, quae personae circumstantiam describunt, ut: Mecum, Tecum, Secum, Nobiscum, Vobiscum. Haec Priscianus inter pronomina recenset, et $\kappa\alpha\tau'$ $\delta\omega\alpha\sigma\tau\rho\phi\eta\nu$ dicta putat, pro, Cum me, Cum te etc. Sed quia separatim, Cum me, Cum te, etc. nunquam leguntur, maluerunt haec alij inter adverbia compofita referre.«

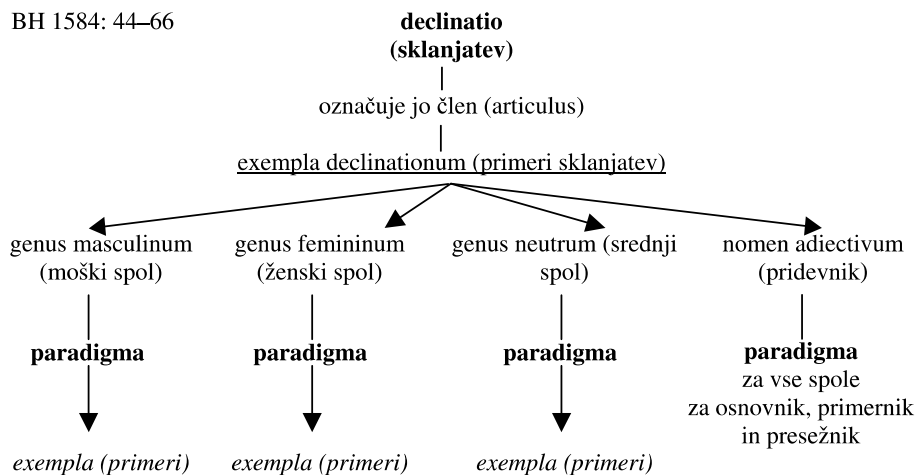
¹⁷ Enako ravna Statorius (1568: L 2a), ki pa obenem opozarja, da gre v teh primerih bolj za zaimke kot prislove.

Da je šlo pri dvojini celo za prestižno lastnost grščine nasproti latinščini, priča opis dvojine v Melanchthonovi grški slovnici (MGG 29): »Števila so tri: ednina, dvojina in množina. Oblik polna grščina namreč prekaša latinščino z dvojino.«¹⁸ Po drugi strani pa moramo poudariti naslednje: omenjena tri števila je tedaj poznal vsak, ki se je učil grščine, v poglavju o številu pa jih omenja tudi Statorius (1568: D 2a), tako da zgolj iz dejstva, da je Bohorič prepoznal dvojino, še ne smemo sklepati, da se je neposredno zgledoval po MGG, kakor zasledimo pri nekaterih avtorjih.

9 *Declinatio* – sklanjatev (BH 1584: 44–66)

9.1 Kratek ekskurz o rabi in vlogi člena (*articulus*) (BH 1584: 44–46)

BH 1584: 44–66

Poglavje o sklanjatvi Bohorič začne s sklanjatvijo člena in obrazložitvijo njegove funkcije. V latinskih slovnicih je bilo sicer predpostavljano člena *hic* ('ta') pri samostalniških in pridevniških paradigmah samoumevno, četudi latinščina člena (*articulus*) ne pozna. Prvo mesto in posebno razlago pa si je pri Bohoriču člen prislužil predvsem zaradi dejstva, da je igral v nemščini in romanskih jezikih precej pomembnejšo vlogo, deloma podobno grškemu členu. Mnoge slovnice ljudskih jezikov so člen dodale celo kot posebno besedno vrsto.¹⁹ Italijanske slovnice tako v obravnavi člena nihajo med tem, da člena v duhu latinske slovnice ne bi obravnavale kot podrejeno besedno vrsto, in tem, da bi upoštevale naravo italijanskega jezika in obravnavale člen po vzoru grščine kot deveto besedno vrsto. Ukvarjajo se s členi kot znaki, ki kažejo na spol in sklon in so za mnoge slovnice neoljivo povezani z imeni. Že dejstvo, da se Salviati v drugi knjigi svojega dela *Avvertimenti* iz leta 1586 na skoraj sto straneh ukvarja samo s čle-

¹⁸ »Numeri tres, Singularis, Dualis, Pluralis. Vincit enim Latinum fermonem Duali numero Graeca copia.«

¹⁹ Za italijanske slovnice gl. Padley (1988: 86–90), za razpravo o 'segni de' casi' Padley (1988: 100–105), za španske slovnice Padley (1988: 210–211), za francoske tudi Padley (1988: 422–428).

nom, nam zgovorno priča, kako drugačen je bil položaj člena v italijanščini v primerjavi s slovenščino. Eden od temeljnih vzrokov za tako različen poudarek v obravnavi člena je prav dejstvo, da so členu v italijanščini lahko tudi 'segni de' casi', znamenja za sklone, ki jih sama imena sicer na kažejo. Tako se je v italijanskih slovnica razvila razprava o tem, ali so ta znamenja samostojna slovnična kategorija ali so zgolj predlogi ali pa so v resnici oblike členov.

S podobnimi vprašanji so se ukvarjali tudi v Španiji, kjer je Nebrija postavil razlikovanje med določnimi členu in po obliki enakimi zaimki, ter v Franciji, kjer najdemo največ zanimivih opažanj predvsem v francoskih slovnica za tujce.

Bohoriču na podlagi obravnave člena pri Melanchthonu ni bilo težko oblikovati oznake slovenskega »člena«. Razliko med latinskim, grškim in nemškim členom namreč Melanchthon oriše tako v grški kakor tudi v latinski slovnici. V svoji grški slovnici pravi (MGL 28–29): »Latinski jezik nasploh ne pozna člena, zato se ga z latinskimi besedami ne da ustrezno podati. Slovníčarji so namreč dodali sklonom imen, ki so jih morali sklanjati, [»člene«] *hic, haec, hoc* zaradi didaktičnih razlogov, in ne zato, ker bi latinščina v resnici imela člene. Nemški jezik ima člen in vloge grškega člena ne boste dobro razumeli, če si ne boste pomagali z nemščino. Res pa je, da tudi nemški člen ne zajame v celoti značilnosti grškega člena.«²⁰

V latinski slovnici pa ima v poglavju *De articulo* naslednjo opombo (MGL-CR 298; MGL II 8b; MGL-Cam 207–208): »Poleg tega je treba na tem mestu dečke poučiti, kakšna je razlika med zaimkom in členom. Vloga člena namreč ni samo označevanje sklon in spola v sklanjatvi, ampak tudi to, da z njim označujemo neko določeno stvar. Latinskega primera ne moremo navesti. Latinščina namreč nasploh nima členov. Nemci pa jih imajo kakor tudi Grki. Ἄν ὄρθρον [člen] je, ko rabijo členico *eyn*, na primer: *Es ist eyn mann da*. Razvidno je, da členic *der, die, das* in podobnih ne podajamo zaradi kakega posebnega poudarka, na primer: *Der man ist da* in: *Ich hab dem man das gelt geben*, grško: ἔδωκα τῷ ἀνδρὶ τὸ ὄργυριον. Tega ne prevedemo prav v latinščino, če rečemo: *Dedi huic uiro hanc pecuniam* [Temu možu sem dal denar]. Kajti zaimki označujejo navzočnost, ne pa določenost stvari. Latinski rabi ustrezno je, kadar te iste nemške členice izgovarjamo naglašene z ostrivcem oziroma z dolgim zlogom, na primer: *Ich hab dem man das gelt geben* itd. Ko torej Latinci uporabljajo členico *hic, haec, hoc* pri sklanjanju, si hočejo od zaimka zgolj izposoditi znak za sklone in spole, ne pa podati člena, kakor ga rabimo v govoru.«²¹

Melanchthonovo opozorilo, da člen ne označuje le sklon in spola v sklanjatvi (kakor se je člen mnogokrat rabil v latinskih slovnica s pedagoškega vidika), ampak tudi »označuje neko določeno stvar«, je v nemškem prostoru gotovo vplivalo na Albertovo (Albertus 1573: C 6a) razlikovanje med določnim členom *der*, ki »kaže neko posamez-

²⁰ »Ignorat articulum omnino Latinus fermo, quare Latinis vocibus reddi aut exponi nequit. Nam quod Grammatici nominum declinandorum casibus addiderunt, Hic, Haec, Hoc, docendi gratia fecere, non quod nemo Latinus hos haberet articulos. Germanicus fermo habet articulum, nec Graeci articuli vim exacte cognoueris, nisi ex Germanico idiomate. Et si neque hoc Graeci articuli proprietatem prorsus exprimit.«

²¹ »Obiter hic docendi sunt pueri, quid interfit inter Pronomen & Articulum. Est enim articulus non qui in Grammatica tantum declinatione casus aut genera indicat, ned quo in fermone etiam certam rem significamus. Latinum exemplum proponi nullum potent. Nam Latinus sermo in universum caret articulis. Germani

nost, zaznavno s čuti ali razumom«,²² ter nedoločnim členom *ein*, ki je bližje grškemu τῷς in kaže na »negotovo in nedoločno posameznost«. ²³ Pač pa se Melanchthonova opazka ni dotaknila Claja in Ölingerja. Clajus (1578: 16) tako označuje člen kot oznako (*nota*) imen, spolov, sklonov in števil. Nedoločni *ein* pri Claju samo razlikuje ime od ostalih delov govora, določni *der* pa nam pove tudi podatke o spolu, sklonu in številu. Podobno Ölinger (1574: 24) pojmuje člene zgolj kot *notae*.

Slovenščina je bila glede člena v izhodišču podobna latinščini, po drugi strani pa se je Bohorič zavedal, da v ljudskem govoru (»*vulgò in loquendo*«; BH 1584: 44) tedanja slovenščina rabi tudi člen po zgledu nemščine. Prav zaradi podobnosti slovenščine in latinščine, kar se tiče člena, je imel Bohorič kot eden redkih evropskih slovničarjev v 16. stoletju možnost, da se je pri razlagi vloge člena v celoti naslonil na Melanchthonovo latinsko slovnico.²⁴ Če beremo vzporedno Melanchthonovo in Bohoričevo besedilo, je Bohoričeva naslonitev na Melanchthona dokaj očitna:

<i>MGL-CR 298; MGL II 8b; MGL-Cam 207–208</i>	<i>BH 1584: 44–45</i>
Latinskega primera ne moremo navesti. Latinščina namreč nasploh nima členov.	Zunaj sklanjatve – kakor v latinskem jeziku – člena v resnici ne uporabljamo niti ga ne smemo uporabljati v slovanskem in kranjskem jeziku.
Nemci pa jih imajo prav tako kot Grki. /.../	Kajti to, da v ljudskem govoru Kranjci uporabljajo člen, se godi samo zaradi spačenega posnemanja nemškega jezika, ne pa iz potrebe. /.../
Ko Latinci pri sklanjanju torej uporabljajo členico <i>hic, haec, hoc</i> , si hočejo od zaimka zgolj izposoditi znak za sklone in spole, ne pa podati člena, kakor ga rabimo v govoru.	Ker pa po členu sklepamo na spol, sklon in število, je potrebna njegova raba tudi v sklanjanju. ²⁵

uerò habent articulos, quemadmodum & graeci. ὅν ὄρθρον eft, cum particula Eyn utuntur, ut: Es ift eyn mann da. Articulatum est, cum particulae, Der, Die Das, & fimiles nullo proprio accentu adduntur, ut: Der man ift da. Et: Ich hab dem man das gelt geben, Graecè, ἔδωκα τῷ ἄνδρϊ τὸ ἀργύριον. Id latine non rectè uertas, fi dicas, Dedi huic uiro hanc pecuniam. Nam praesentem rem non tantum certam pronomina demonftrant. Quale etiam fit, cum eadem illae particulae germanice accentu acuto, fiue fyllaba longa efferuntur, ut: Ich hab dem man das gelt geben &c. Ergo cum Latini utuntur particula Hic, Haec, hoc, in declinando, uoluerunt mutuari a pronomine notam cafuum & generum, non articulum tradere, quo in loquendo utemur.«

²² »/.../ demonstrat /.../ quoddam indiuiduum, rei siue sensibilis, siue intelligibilis.«

²³ »/.../ de incerto vagoque indiuiduo.«

²⁴ Poljski slovničar Statorius (1568: B 3b) je tu denimo ravnal popolnoma nasprotno, saj je poudaril, da poljščina člena nima.

²⁵ Extra declinationem, quemadmodum in latina lingua, articulorum ufus reuera non est, neque etiam effe debet in flau[o]nica et Carniolana lingua. Nam quod vulgo in loquendo ufurpatur articulus a Carniolanis, fit id solum Germanicae linguae prava imitatione, et non neceffitatis caufa. /.../ Verum quoniam per articulum, Genus, Cafum, et Numerum venamur: Et in declinando eius ufus exiftit neceffarius.

Sklanjatveni vzorec je (glede na že povedano o sklonih) predvidljiv in brez posebnosti. Obliko *ô* kot vokativ člena *ta (hic)* imajo domala vse tedanje slovnice, ki obravnavajo člen. Tudi terminološko pojmovanje oblike *ô*: *adverbium vocandi* je v tedanjih slovnicaх splošen pojav. Rabita ga denimo tudi MGG (29) in Clajus (1578: 17).

9.2 *Paradigmata declinationum* – vzorci sklanjatev (BH 1584: 46–47, 54–55, 60–61, 63–66)

Melanchthon v latinski slovnici (MGL-CR 264–295; MGL dd 7b–ii 4b; enako MGL-Cam) ločuje 5 sklanjatev, ki jih tudi obsežno opisuje, glede na pregibanje imenovalnika v odvisne sklone. Enako število sklanjatev ločuje tudi Melanchthonova grška slovnica (MGG 43–75).

Slovnice francoščine, italijanščine in španščine imajo bistveno drugačno izhodišče, saj ločevanje sklanjatev glede na to, da se samostalniki pravzaprav ne sklanjajo, nima posebnega smisla. Sklanjatev tako večinoma ne ločujejo, kar razlagajo zelo različno. Naj navedemo nekaj značilnih primerov.

Dubois (1531: 96) denimo pravi: »Sklanjatev imamo kot hebrejščina *!...!* Je nadvse enostavna: dovolj je, da dodaš za množino *-s* edninskim oblikam in pridaš člene, ki pa jih je seveda tudi zelo malo.«²⁶ Estienne (1569: 20–21) ima poglavje *declinatio*, a deklinacij dejansko ne ločuje. Pillot (1586: 70) se zaveda, da je stanje v francoščini podobno hebrejščini in da ima francoščina zato eno samo deklinacijo, a doda, da je *docendi gratia* (iz pedagoških vzrokov) smiselno ločevati dve: samostalniško in pridevniško. Garnier (1591: 7) pa izmed vseh pove še najbolj neposredno: »Francozi nimamo sklanjatev, ker so vsa imena nesklonljiva in se sklanjajo samo členi. Kaj pa bi s sklanjativjo, kjer se nič ne sklanja?«²⁷

Med nemškimi slovníčarji Albertus (1573: 78–87) ločuje tri sklanjatve (kakor latinščina) glede na obliko rodilnika, kar pomeni, da imamo v okviru ene sklanjatve primer več spolov; posebne sklanjatve za pridevnike ne pozna.²⁸ Ölinger (1574: 55–72) loči tri sklanjatve na podobnih principih, le da mu je pri tretji sklanjatvi odločilna oblika za imenovalnik množine.

Clajus (1578: 56–72) ima razdelitev, ki je domala enaka Bohoričevi. Ločuje štiri sklanjatve: prva obsega samostalnike moškega spola, druga samostalnike ženskega spola, tretja samostalnike srednjega spola, četrta pa obsega pridevnike (*adiectiva generis omnis*) s predpostavljenim členom ter nekatere izjeme pri samostalnikih moškega in srednjega spola.

Podobno rešitev zasledimo v Statorijevi poljski slovnici (1568: D 2b–E 8b), ki prav tako ločuje tri sklanjatve glede na spol, v okviru tega pa še sklanjatev pridevnikov.

²⁶ »Declinatio nobis vt Hebraeis *!...!* est perquam facilis, fi modo pro plurali addas s fingulari, & articulos permoueris, certe paucifimos.«

²⁷ »Declinationes Galli nullas habemus, quod omnia nomina fint indeclinabilia, articuli tantum declinantur. Quid enim opus est declinatione, vbi nihil declinantur?«

²⁸ Prva deklinacija tako vsebuje samostalnike moškega in ženskega spola ter »nekatere adjektive«, druga deklinacija vsebuje samostalnike moškega in srednjega spola, tretja deklinacija pa vsebuje samo samostalnike ženskega spola.

Vendar ima Statorius za razliko od Claja in Bohoriča še vrsto različnih variant osnovnih sklanjatev.

Dokaj možno je, da je Bohorič shemo posnel po Claju.²⁹ Tudi Bohorič namreč ločuje štiri deklinacije. Njegovi zgledi sklanjatev obsegajo samostalnike moškega spola, samostalnike ženskega spola, samostalnike srednjega spola ter sklanjatev pridevnika v vseh spolih in stopnjah.

S tako razdelitvijo Bohorič ni izpustil nobene regularne paradigme.³⁰ Tudi današnje »druge ženske« sklanjatve ni odkril šele naknadno v preizkusu etimologije (BH 1584: 174, sklanjatev besede *muzh*), ampak jo je v preizkus etimologije dal zgolj kot dopolnilo, saj jo je bralec lahko razbral že iz osnovnega besedila. Člen in ime ženskega spola se namreč sklanjata po Bohoriču (BH 1584: 54) takole: *ta mati, te matere, ti materi, to mater, o mati, od te matere*. V slovarčku (BH 1584: 57) pa imamo podatek, da ima beseda *muzh* roditelj: *muzhi*. Zdaj samo sklanjamo *muzh* naprej, tako da se ravnamo po končnicah imena ženskega spola, s tem da upoštevamo osnovna pravila o podobnosti določenih sklonov, kar je razvidno iz spodnje razpredelnice. Enako je pri besedi *zhaft* (BH 1584: 175), kjer Bohorič dejansko poudari, da se moramo pri sklanjanju »ravnati po členu«, da moramo torej končnice prilagajati sklonom po določenih pravilih. Sklanjatev se spet izide, kot je razvidno iz spodnje razpredelnice.

<i>ta mati</i>	<i>muzh</i>	<i>zhaft</i>
<i>te matere</i>	<i>muzhi</i> (kar izvemo iz slovarčka)	<i>zhafti</i>
<i>ti materi</i>	<i>muzhi</i> (regularna končnica)	<i>zhafti</i>
<i>to mater</i>	<i>muzh</i> (tožilnik z ničto končnico kot pri <i>mater</i>)	<i>zhaft</i>
<i>o mati</i>	<i>o muzh</i> (zvalnik je enak imenovalniku)	<i>o zhaft</i>
<i>od te matere</i>	<i>od te muzhi</i> (ločilnik je enak roditelju)	<i>od te zhafti</i>

10 Slovarčki ob paradigmah (BH 1584: 47–54, 55–60, 61–63, 114–116, 128–134, 147–151)

Izdatno navajanje primerov za posamezne spole, sklanjatve, spregatve in podobno ni bilo v tedanjih slovnicih nič nenavadnega. Nenavadno pa je Bohorič prikazal primerje imen moškega, ženskega in srednjega spola ter glagolov na *-am*, *-em* in *-im*. Primeri so namreč prikazani v obliki slovensko-latinsko-nemških slovarčkov.

Z gotovostjo lahko trdimo, da so slovarčki prirejani po neki latinsko-nemški predlogi. Najverjetneje je šlo za dodatek kakemu elementarnemu učbeniku (morda so slovarčki celo povezani z Bohoričevim izgubljenim delom *Nomenclatura trium linguarum*).

Več kot očitno je namreč, da Bohorič slovarčkov ni delal na podlagi tedanjega knjižnega gradiva. Če primerjamo pojavitve manj pogostih besed (v Bohoričevi varianti zapisa) z drugimi deli slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, vidimo, da se vrsta besed v taki obliki pojavi prvič v Bohoričevi slovnici, besede, ki se pojavljajo

²⁹ Ali drugače povedano: če je Bohorič shemo posnel po kaki drugi slovnici, jo je po Clajevi ali pa je shemo na podlagi poznavanja antičnega izročila oblikoval samostojno.

³⁰ To je pokazal že Toporišič (1984: 198).

manjkrat, pa so iz različnih del.³¹ Manj kot desetkrat se pojavijo: *bokal, britof, goltanec, led, meh, papir, rak, žerjavica, šrinf, svojovoljen, tovor, tram, tvor, utragljiv, ajf-rar, plemenit, vojščak, birič, hrast, most, nož, oven, palec, pešec, zet, antverhar, krivec, model, port, samorogač, sklep*. Manj kot petkrat se pojavijo: *zmišljavec* (DB 1584, TT 1560, TT 1581–82, Megiser³²), *gerab* (DB 1584, TL 1561, TAr 1562, Megiser), *božec* (Megiser, DB 1584, TT 1557, TT 1581–82), *frauncimer/ fravencimer/ fravcimer* (Megiser, DB 1584, TAr 1562), *izvir* (Megiser, DB 1584, DJ 1575), *listar, žrebelj* (Megiser, DB 1584, JPo 1578), *log, loj* (Megiser, DB 1584, DB 1578), *polšter* (Megiser, DB 1584, KPo 1567), *precep* (DB 1584, DJ 1575, TPo 1595), *profant, pueb, vrtar, cunter* (Megiser, TPo 1595), *brz, beteg, žerjav* (Megiser, DB 1584), *senec, čavelj, strd* (DB 1584, Megiser), *aring, beber, divjak, fruštuk, gbelb, jarmark, kašelj, krhak, magnet, mak, navidljiv, neoster, kradljiv, obel, ognjenik, pintar, podvirek, raženj, rašpet, sejmen, ženf, žeselj, židanik, štrigelj, štritar, fehtar, zmiet, trorik, top, vincerl, fendrih, kamčič, klafast, nožiček* (DB 1584), *oproda* (Megiser). Samo pri Bohoriču se pojavijo: *brifar, dolmač* (Megiser: *tolmač*), *gibečin (gibčen), gumi, smuk, zdenec*.

Prav tako ni Bohoričev slovarček narejen na podlagi niza primerov v kateri od tedanjih slovníc. Primeri pri Claju (1578: 33–53) in Melanchthonu (MGL; pregledani so primeri pri obravnavi imena in glagola) se kljub navidezni podobnosti (razvrščeni so po končnih in ne po začetnih črkah kot pri Bohoriču, ker ne gre za slovarček, ampak za dolg seznam primerov) dejansko komaj kje skladajo z Bohoričem. Slovarčki, kot jih najdemo v Bohoričevi slovnici, so za tak tip slovnice unikum.

Da je imel Bohorič za izhodišče verjetneje neki latinsko-nemški, ne pa nemško-latinski slovar, vidimo iz dobro izbranih latinskih primerov, ki jim sledijo z vidika nemškega jezika mnogo slabše izbrani nemški. Res pa je, da predvsem pri glagolih zasledimo gesla, kjer ima slovenska iztočnica več latinskih prevodov in le enega nemškega. Nemški primeri so na Bohoričeve prevode vplivali izdatneje kot latinski: npr. lat. *Nectar*, nem. *tranck der Götter*, sln. *Nebeľku, boshje pitje*; lat. *Gynaecum*, nem. *Frauenzimmer*, sln. *Fraunzimer* ipd.

Glede na pregledano gradivo je tudi malo verjetno, da bi šlo za gesla iz kakega večjega slovarja. Tako prirejanje bi pomenilo za Bohoriča veliko dela, po drugi strani pa je imel na voljo manjše zbirke besed (največkrat z naslovom *Nomenclator* oziroma *Nomenclatura rerum*). Kljub temu smo pregledali nekatere razpoložljive slovarje iz tedanje dobe, ki pa ne kažejo nobene podobnosti.³³

³¹ Primerjava je bila narejena na podlagi alfabetarijev vseh del slovenskih protestantskih piscev v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Navajam primere iz Bohoričevega slovarčka, ki jih najdemo v manj kot desetih delih. Deležnikov ne upoštevam, če so glagoli zelo pogosti, kot različna gesla pa zaradi namena raziskave upoštevam tudi bistveno različne zapise iste besede (če bi Bohorič črpal besede iz gradiva, jih verjetno ne bi narečno spreminjal).

³² Megiser je med avtorji posebej izpostavljen, saj so njegova dela poznejšega datuma in je navedene besede prevzel iz Bohoričevega slovarja.

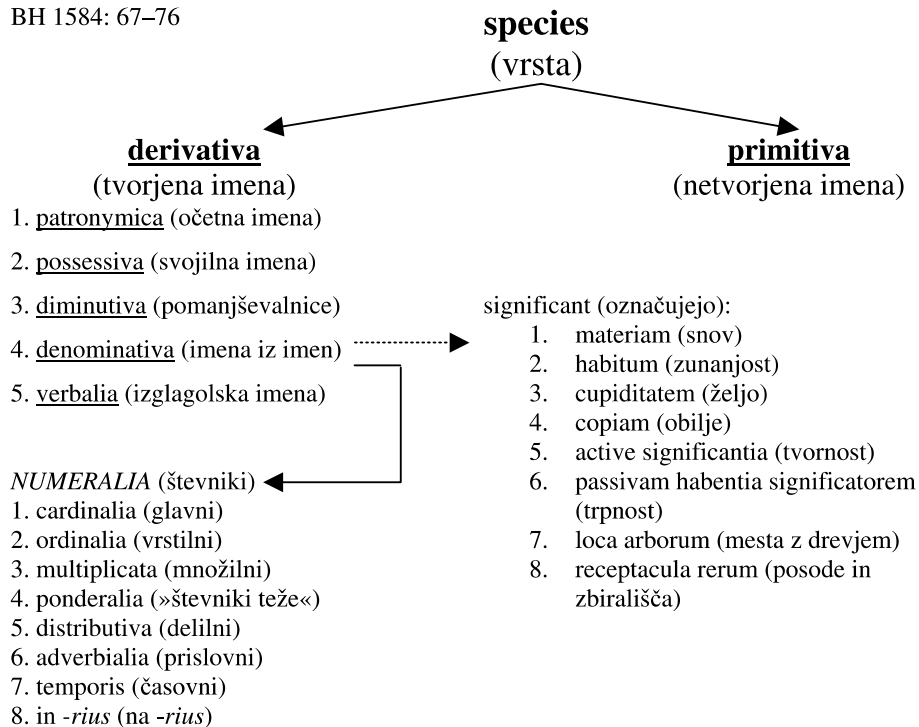
³³ Primerjalno smo pregledali naslednje slovarje tistega časa, ki so nam bili na razpolago: *Vocabularius latino-germanicus*, Spirae, Drach, 1482–1489; *Dasypodius* 1535; *Serranus* 1539; *Frisius* 1556; *Calepinus* 1562; *Faber* 1572; *Dictionarium latino-germanicum et germanuo-latinum*, s. l., s. a. (nahaja se v NUK-u); *Junius*: 1577. Veliki slovar Nizolija Marija, ki so ga rabili v protestantski stanovski šoli v Ljubljani, nam ni bil dostopen, vendar vsebuje predvsem Ciceronovo besedišče, tako da se Bohorič gotovo ni zgledoval po njem. Dostopen nam ni bil tudi besednjak Sebalda Heydena, ki so ga prav tako rabili v omenjeni stanovski šoli.

Iskanje vira za Bohoričeve slovarčke je vsekakor izziv za nadaljnje raziskovanje, ki bo moralo obsegati pregled tedanjega evropskega učbeniškega gradiva s poudarkom na manjših slovarjih. Obseg take raziskave pa presega okvire našega dela.

Slovarčki v BH 1584 so sicer trdno vpeti v samo strukturo slovnice. Bralcu z informacijo o roditelju (pri imenih) ter izhodiščnih oblikah (pri glagolih) pomagajo reševati tudi težje primere in izjeme, ki bi jih bilo zgolj na podlagi opisa v teoretičnem delu včasih težje razumeti (npr. sklanjanje samostalnikov tipa *moč* (naveden je roditelj), obstoj nesklonljivih imen, prehajanje posameznih oblik glagola iz ene skupine v drugo ipd.). Bohorič se je namreč zavedal pomembnosti slovničnih informacij v slovarčkih. Tako na primer bralca v *Preizkusu etimologije* (BH 1584: 168) napoti, naj si ogleda besedo *jime* v slovarčku, da bo videl, kakšen je njen »prirastek« (*incrementum*) – torej podaljšanje osnove – v odvisnih sklonih.

11 Species – vrsta (BH 1584: 67–76)

BH 1584: 67–76

Poglavje o vrsti (*species*) je pri Bohoriču do določene mere, a ne povsem, naslonjeno na Melanchthonov model v MGL (kk 8a–1l 5b; MGL-Cam 182–200).³⁴ Imena ločuje kot MGL na netvorjena (*primitiva*) in tvorjena (*derivativa*) in pri tem navaja isti primer kot Melanchthon (*equus, equulus*).³⁵ Albertus, Ölinger in Clajus pri osnovni delitvi na *primitiva* in *derivativa* sledijo MGL, v nadaljevanju pa podobnost z MGL kaže predvsem Albertus (1573: e 5b–f 5b), manj Ölinger (1574: 75–82) in nič Clajus (1578: 76–81). Glede na MGL so povsem Bohoričev dodatek *numeralia* (števniki). Povsem enako osnovno razdelitev, kot jo ima Bohorič, najdemo pri Statoriju (1568: E 8b–F 4b), ki pa se z Bohoričem ne pokriva na ravni primerov in nadaljnje delitve. Statorius poleg tega navaja primere zgolj v poljščini, tiste poljske primere, ki se pokrivajo s slovenskimi, pa praviloma najdemo tudi v Melanchthonu.

Medtem ko je pri Melanchthonu v tem poglavju glavno merilo delitev po končajih, deli Bohorič primere najprej glede na spol.

11.1 V razdelku *patronymica* (očetna imena) je Bohorič glede primerov in njihove razporeditve povsem izviren. Razdelitev izhaja iz značilnosti slovenskega gradiva in prinaša primere, značilne za slovensko govorno okolje. Teh primerov sicer ne najdemo v nobenem drugem protestantskem delu, kakor je razvidno iz alfabetarijev vseh del slovenskih protestantskih piscev v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. Enako velja tudi za *possessiva* (svojična imena). Razdelek *diminutiva* (pomanjševalnice) najprej sledi MGL (II 1a–II 2a; MGL-Cam 188–190) in v slovenščino prevaja tamkajšnje primere *rex regulus* (*krajl krajlizh*) ter *canis canicula* (*pfizh pfizhka/pfizhica*), nato pa navede še 14 drugih primerov, od katerih se le eden (*zhena zheniza*) pokriva z Melanchthonovimi. Pomenljivo je, da ti Bohoričevi primeri nimajo latinskega prevoda.

Razdelek *denominativa* (imena, tvorjena iz imen) ima določene primere posnete po MGL (II 2a–II 4a; MGL-Cam 190–195), vendar drugače razvrščene. Melanchthon navaja namreč *denominativa* glede na končaj, s katerim se tvorijo, Bohorič pa jih navaja glede na pomen.³⁶ Odnos med Bohoričem in MGL (II 2a–II 4a; MGL-Cam 190–195) je prikazan v grafu na desni (zaradi preglednosti tudi pri Bohoriču navajam le latinske »prevode« slovenskih primerov).

Iz grafa je razvidno, da je Bohoričeva razdelitev popolnoma samostojna (kar je manj verjetno), lahko pa je črpal (tudi) iz kakega drugega dela, ki nam ga ni uspelo identificirati. Nekateri primeri se z Melanchthonovo predlogo ujemajo, spet drugi se ne. Enako velja tudi za primerjavo z drugimi antičnimi in humanističnimi slovníčarji, kjer je podobnosti kvečjemu še manj. Tedanje italijanske, španske in francoske slovníce ter Statorius (1568) se namreč (poleg zgoraj omenjenih nemških) večinoma trdno naslanjajo na osnovni latinski model (*patronymica, possessiva, diminutiva, denominativa, verbalia*),³⁷ odstopanja pa ne gredo v smeri Bohoričevih rešitev.

³⁴ Obravnava v MGL-CR je mnogo bolj skopa in ne ločuje netvorjenih in tvorjenih imen. Prav tako se primeri ne pokrivajo z Bohoričevimi.

³⁵ Naši izdaji MGL in MGL-Cam imata *equuleus*, kar ni bistvena razlika.

³⁶ Tudi Statorius (1568: F 3a–F 4b) našteva *denominativa*, a jih deli zgolj na samostalniške in pridevniške. Primeri od Bohoričevih odstopajo še bistveno bolj kot Melanchthonovi.

³⁷ Prim. Padley (1988: 94–96; 205; 436–437); za drugačna odstopanja npr. Meigret (1550: 40–45).

BH 1584: 68–69	MGL II 2a–II4a = MGL-Cam 190–195
1. <u>materiam significantia</u> (zaznamujoča snov) ferreus , ferratus	EUS (<i>terminatio adiectivi</i> = končnica pridevnika) ferreus
2. <u>habitus significantia</u> (zaznamujoča zunanost in značaj) ocreatus, togatus , auritus , cornutus , honestus	TUS (<i>terminatio adiectivi</i>) togatus, auritus, cornutus STUS (<i>terminatio adiectivi</i>) honestus
3. <u>cupiditatem denotantia</u> (zaznamujoča željo) vinosus , seditiosus	OSUS (<i>terminatio adiectivi</i>) vinosus
4. <u>copiam</u> (zaznamujoča obilje) saxosus, aquosus, ingeniosus, vinolentus	LENTUS (<i>terminatio adiectivi</i>) vinolentus
5. <u>active significantia</u> (zaznamujoča tvornost) studiosus, curiosus	/
6. <u>passivam habentia significationem</u> (zaznamujoče trpnost) invidiosus, odiosus	/
7. <u>loca arborum</u> (mesta z drevjem) quercetum, salicetum	/
8. <u>receptacula rerum</u> (posode in zbirališča) calamarium	/

Tudi v razdelku *verbalia* (izglagolska imena) primeri ne sledijo MGL (II 4a–II 5b; MGL-Cam 195–200), razlaga pa izhaja iz značilnosti slovenskega jezika.

11.2 Numeralia – števnik (BH 1584: 69–78)

Nenavadno obsežno in že na prvi pogled na silo vstavljeno je poglavje o števnikih (*numeralia*). Tedanje slovnice števnikov praviloma niso podrobno naštevale, omenjale so jih le v okviru obravnave nekaterih drugih večjih slovničnih enot.

Tako obsežne obravnave števnikov, kot jo najdemo pri Bohoriču, nima nobena izmed nam dostopnih slovnice tedanjega časa. Kljub temu lahko zatrdimo, da se je Bohorič pri uvrstitvi števnikov v prav ta del svoje slovnice naslonil na MGL. Melanchthon namreč v svoji slovnici števnike obravnava na dveh mestih: 1. v okviru obravnave spola (MGL-CR 252; MGL bb 5b–bb 6a; MGL-Cam 27–29) navaja *nomina numeralia*, od katerih so nekatera nesklonljiva in *omnis generis* (imajo eno obliko za vse spole), druga pa sklonljiva in ločijo tri oblike za tri spole; 2. v poglavju *De specie*, torej na enakem mestu kot Bohorič, pa na koncu razdelka o *denominativa* doda še (MGL II 4a; MGL-Cam 195): »Sem sodijo še števnik, ki označujejo vrsto /.../ ali delitev.«³⁸

Nekoliko obširnejši je Melanchthon v istem poglavju v MGL-CR (295–296), kjer navede sklanjatve števnikov *unus*, *duo* in *tres* ter opozori na pregibnost števnikov *ducenti* in *millia* (sic!). Da je Bohorič tudi sicer sledil osnovni razporeditvi tem v MGL, ki pa jo je dopolnjeval in razširjal, nam kaže zgoraj omenjeni razdelek *verbalia* (izglagolska imena), ki nekako neorgansko sledi števnikom, a je popolnoma v skladu z zaporedjem snovi v MGL.

Števnike navajajo tudi druge slovnice, a praviloma zelo na hitro in v omejenem obsegu. Bohoriču najbližji po obsegu in načinu obravnave je poljski slovnica Stat-

³⁸ »Huc adde & numeralia quae uel ordinem significant /.../ vel distributionem.«

rius (1568: C 7b–D 2a, F 4b), ki ima med razdelkoma o pregibanju po spolu (*motio*) in o številu (*numerus*) našteje glavne števnike (do devet jih tudi sklanja), nato pa na istem mestu kot Bohorič (v okviru *denominativa*) na kratko omeni še vrstilne (*ordinalia*) in delilne (*distributiva*) števnike.

Med nemškimi slovniciarji jih omenjata in delita Albertus (1573: c 8b, b 2b–e 3b, f 2a) ter Ölinger (1574: 79–82). Slednji ločuje podobne kategorije kot Bohorič, a z drugačnimi nemškimi primeri ter v popolnoma drugačni obliki, tako da se nanj Bohorič gotovo ni naslanjal. Tudi sicer sežejo tipične humanistične slovnice običajno največ do omembe glavnih in vrstilnih števnikov, ki jih večinoma niti ne naštejejo (tako omembno npr. zasledimo v Perotti 1497: 8). Kot izjemo omenimo, da francoski slovniciar Du Bois (1531: 99–102) našteje glavne, vrstilne in množilne števnike v enakem zaporedju kot Bohorič in na podobnem mestu v slovnici; nima pa ostalih vrst števnikov.

Števniki so tedaj mnogo bolj kot v slovnico spadali v slovarje. Frisijev latinsko-nemški in nemško-latinski slovar (*Novum Latino-Germanicum et Germanico-Latinum Lexicon*) ima na koncu med drugimi skupinami besed dodane tudi števnike (Frisius 1556: 950–956), in sicer v naslednjih skupinah: 1. *cardinalia* (glavni), 2. *ordinalia* (vrstilni), 3. *distributiva* (delilni), 4. *multiplicativa* (množilni, npr. *simplex*), 5. *relativa* (razmerni, npr. *simplus*; *semel*). Tako lahko kot verjeten Bohoričev vir za naštevanje števnikov predpostavljamo kako shemo v enem od tovrstnih slovarjev.

Razdelitev, kot jo najdemo pri Bohoriču, sicer sledi tradiciji. Najdemo jo npr. v Priscianovem delu *De figuris numerorum* (GL III, 406–417). Tam Priscian navaja vse kategorije, ki jih najdemo pri Bohoriču: 1. *cardinalia* (glavni; GL III, 412–413), 2. *ordinalia* (vrstilni; GL III, 413), 3. *multiplicata* (množilni, GL III, 416), 4. *ponderalia* (»števniki teže«, GL III, 416), 5. *distributiva* (delilni, GL III, 413), 6. *adverbialia* (prislovni, GL III, 415), 7. *temporis* (časovni, GL III, 416), 8. *in -rius* (na *-rius*, GL III, 415).

Primere v tem poglavju prevaja Bohorič z latinščino in nemščino, posebej pa bode v oči navajanje primera iz hrvaščine (*Croatae dicunt*), kar zasledimo pri Bohoriču samo pri števnikih. Tu poleg opombe v poglavju o členu tudi edinokrat v etimologiji izrecno navaja Hrvate, in to celo večkrat.

Poglavje tudi sicer odlikuje obsežno teoretiziranje, komentiranje in etimologiziranje, sicer neznatno za ta del slovnice. S tega vidika je povsem očitno, da je poglavje neorgansko vstavljeno v slovnico in da se opira na druge vire kot preostala slovnica.³⁹ Iskanje odgovorov na vprašanja, zakaj si je dal Bohorič toliko opraviti ravno s števnikih, katere vire je uporabljal (poleg zgoraj omenjenih možnosti je imel pred sabo gotovo še kak latinski spis o številih in številkah) in v kolikšni meri gre za avtorsko delo (verjetno je avtorski delež kar precejšen), bo gotovo zanimiv izziv za nadaljnje raziskovanje.

12 *De anomalis* – posebnosti (BH 1584: 76–78)

Poglavje o posebnostih (*de anomalis*) ima Bohorič na koncu obravnave imen, sicer pa to poglavje običajno najdemo za poglavjem o sklanjatvah in pred poglavjem o vrstah imen (npr. MGL-CR 290–295; MGL ii 5a–kk 5b; MGL-Cam 159–182, Ölinger 1574:

³⁹ Bohorič v skladnji (BH 1584: S45) celo prevaja iste delilne števnike drugače kot v etimologiji!

72–75, Clajus 1584: 87; Albertus za poglavjem o sklanjatvah na koncu obravnave ime-
 na (Albertus 1573: g 6a).

Zgradba poglavja je naslonjena na MGL (ii 5a–kk 1a; MGL-CR 291–295; MGL-
 Cam 159–169), s tem da Bohorič navaja samo izjeme v številu (*masculina, feminina* in
neutra singularia ter *pluralia tantum*), ne pa tudi v spolu in sklanjatvi. Medtem ko je
 shema Melanchthonova, pa primeri le deloma sledijo MGL (ii 5a–kk 1a; MGL-Cam
 159–169; tu najdemo: *arma, fides, iuventus, lux, mors, mundus, paupertas, proles, ros,*
salus, sanguis, sitis, sol, spes, sponsalia, ver). Vzrok je med drugim tudi ta, da Bohorič
 tu izrazito sledi značilnostim slovenskega in ne latinskega jezika. O tem pričajo naslednji
 (najbolj očitni) primeri, ko slovenski primer ustreza opisu, latinski prevod pa ne:

	DA	NE
masculina singularia tantum (edninski samostalniki m. sp.)	<i>zhlovik</i>	<i>homo</i> (običajni samostalnik v ednini)
masculina pluralia tantum (množinski samostalniki m. sp.)	<i>ludje</i>	<i>homines</i> (običajni samostalnik v množini)
foeminina pluralia tantum (množinski samostalniki ž. sp.)	<i>buquae</i> <i>gazhe</i> <i>dauri</i>	<i>liber</i> (običajni samostalnik v ednini) <i>subligar</i> (običajni samostalnik v ednini) <i>ianua</i> (običajni samostalnik v ednini)
neutra pluralia tantum (množinski samostalniki s. sp.)	<i>vusta</i> <i>vrata</i>	<i>faux, os</i> (oboje običajni samostalnik v ednini) <i>porta</i> (običajni samostalnik v ednini)

Nasprotno pa navaja tudi slovenske primere, ki ne sodijo v določeno skupino, so pa prevodi latinskih, denimo: slovenska beseda *otroci* kot prevod latinske besede *proles* je uvrščena pod množinske samostalnike, četudi ima ednino: *otrok*.

V MGL (ii 5a–kk 1a; = MGL-Cam 159–169) ni naslednjih Bohoričevih primerov: *ars, liber, corpus/vita, crassities, dedecus, dilectio, fex, homines, homo, ianua, limus, neccessitudo, pallor, pentecostes, pinguedo, potestas, subligar*. Primeri iz MGL-CR (291–295) pa se ujemajo z Bohoričem v še mnogo manjši meri.

13 *De compositorum declinatione* – sklanjatev zloženih imen (BH 1584: 78)

Poglavje o sklanjatvi zloženih⁴⁰ imen (*de compositorum declinatione*) je domala dobesedno posneto po MGL (kk 6b; MGL-Cam 182),⁴¹ kar najlepše vidimo, če vzporedno navedemo obe besedili:⁴²

MGL (kk 6b; MGL-Cam 182)	Bohorič (BH 1584: 78)
<i>Composita ex duobus rectis utrinque declinantur</i>	<i>I. Composita ex duobus rectis, utrinque declinantur</i>
<i>Quae uero ex obliquo & recto componuntur, in ijs rectus tantum declinatur</i>	<i>II. Composita ex obliquo & recto, solum declinantur in recto</i>
<i>Ex duobus obliquis composita aptota sunt</i>	<i>III. Composita ex duobus obliquis, indeclinabilia sunt</i>

Primeri so, kot kaže, izvirni Bohoričevi in niso posneti ne po latinski ne po nemški predlogi.⁴³ Zanimivo pa je, da je Bohorič tu sam dodal še kategorijo nesklonljivih samostalnikov (prevzetih lastnih imen, npr. *Cicero*), ki že na prvi pogled ne spada k ostalim trem (BH 1584: 78): »III. Tuja imena, to je vsa, ki niso slovenska, so nesklonljiva /.../, razen če se jim dodaja končnica glede na člen določenega spola.«⁴⁴ Enostavneje povedano: vsa tuja imena so nesklonljiva, razen če jih sklanjamo. Taka definicija je tipično humanistična in kar kliče po napačni interpretaciji (prim. Toporišič 1987: 299; Kolarič 1971: 54). Dejansko pa ni povedano nič drugega kakor to, da so tuja imena citatna (imajo enak zapis kot v izvirnem jeziku), dokler jih ne sklanjamo (in nimajo več enakega zapisa kot v izvirnem jeziku, saj imajo poleg osnove še končnico).

VIRI IN LITERATURA

Laurentius ALBERTUS, 1573: *Teutfch Grammatick oder Sprachkunft. Certissima ratio difcendae, augendae, ornandae, propagandae, conferuandaeque linguae Alemanorum siue Germanorum, grammaticis regulis et exemplis comprehensa et confcripta: per Laurentium Albertum Otfrofrancum*. Augustae Vindelicorum: Michael Manger.

⁴⁰ Izraz ustreza delitvi imena glede na stopnjo tvorjenosti (figura) na enostavno (simplex), zloženo (composita) in izzložensko (decomposita).

⁴¹ V MGL-CR tega poglavja še ni. Ölinger (1584: 50) ima podoben opis, a drugačno izpeljavo.

⁴² Zaradi večje preglednosti izjemoma navajam prevod v opombi ter izvirnik v rednem besedilu. MGL (kk 6b; MGL-Cam 182): »Imena, zložena iz dveh glavnih sklonov, se sklanjajo v obeh delih. /.../ Pri tistih, ki so zložena iz glavnega in odvisnega sklona, se sklanja samo glavni sklon. /.../ Imena, zložena iz dveh stranskih sklonov, so nesklonljiva.« Bohorič (BH 1584: 78): »I. Imena, zložena iz dveh glavnih sklonov, se sklanjajo v obeh delih. /.../ II. Imena, zložena iz glavnega in odvisnega sklona, se sklanjajo samo v glavnem sklonu. /.../ III. Imena, zložena iz dveh stranskih sklonov, so nesklonljiva.«

⁴³ Prav tako ni nobene povezave s Statorijevo slovnico (1568: F 7a), ki sicer prireja isto Melanchthonovo poglavje, a drugače in z drugimi primeri.

⁴⁴ »III. Peregrina, hoc est, quecunque non sunt Slavonica, sunt Indeclinabilia /.../ nisi illis affingatur terminatio, iuxta articulum sui Generis.«

- BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584: *Arcticae horulae fuccifivae*. Wittenberg.
Adam BOHORIZH, 1987: *Arcticae horulae succisivae – Zimske urice proste*. Prevedel Jože Toporišič. Maribor: Založba Obzorja.
- Ambrosius CALEPINUS, 1562: *Dictionarium Ambrosii Calepini : postremo nunc supra omnes hactenus editiones magna omnis generis vocum accessione auctum, et ex Pauli Manutii Aldi obseruationibus locupletatum*. Basileae: ex officina Hieronymi Curionis.
- Johannes CLAJUS, 1578: *Grammatica germanicae linguae ... ex bibliis Lutheri Germaniis et aliis eius libris collecta*. Lipsiae.
- Petrus DASYPODIUS, 1535: *Dictionarium Latinogermanicum*. Straßburg: Rihel.
- DB 1578 = Dalmatin, Jurij, 1578: *BIBLIE, TV IE. VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.
- DB 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *BIBLIA*. Wittenberg.
Dictionarium latino-germanicum et germanuo-latinum. [s. l.]: [s. a.].
- DJ 1575 = Dalmatin, Jurij, 1575: *JESVS SIRAH*. Ljubljana.
- Jacques DUBOIS, 1531: *In linguam Gallicam isagoge, una cum eiusdem Grammatica Latino-Gallica, ex Hebraeis, Graecis et Latinis authoribus*. Parisiis: Ex officina Roberti Stephani.
- Robert ESTIENNE, 1569: *Traicté de la grammaire françoise*. Paris: Par Rob. Estienne Imprimeur du Roy.
- Basil FABER, 1572: *Dictionarium latino-graeco-germanicum*. Lipsiae: Joh. Ranke.
- Wendelin FOERSTER, 1888: *Le Tretté de la grammere françoese: nach der einzigen pariser Ausgabe 1550*. Heilbronn.
- Joannes FRISIUS, 1556: *Novum Latino-Germanicum et Germanico-latinum Lexicon*. Basileae: Joannes König.
- Jean GARNIER, 1591: *Institutio Gallicae linguae in usum juventutis Germanicae, ad illustrissimos juniores Principes, Landtgravios Hessiae, conscripta*. Genevae: apud haeredes E. Vignon.
- GL II–IV = Heinrich Keil, 1961: *Grammatici Latini II–IV*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
- Igor GRDINA, 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.
- Erika ISING, 1966: *Die Anfänge der volkssprachlichen Grammatik in Deutschland und Böhmen: Dargestellt am Einfluß der Schrift des Aelius Donatus De octo partibus ars minor: Teil I: Quellen*. Berlin: Akademie-Verlag.
- JPo 1578 = Juričič, Jurij, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.
- Hadrianus JUNIUS, 1577: *Nomenclator omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans*. Antverpiae: Plantinus.
- France KIDRIČ, 1925: Adam Bohorič. *SBL I*. 49–52.
- Rudolf KOLARIČ, 1971: Die Sprache in Adam Bohoričs *Arcticae horulae*. *Adam Bohorič: Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache*. München: Rudolf Trofenik. 29–82.
- KPo 1567 = Krelj, Sebastijan, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
- Vivien LAW, 2003: *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*. Cambridge: University Press.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- Louis MEIGRET, 1550: gl. Foerster 1888.
- Majda MERŠE in France NOVAK (s sodelovanjem Francke Premk), 2001: *Slovar jezika protestantskih piscev 16. stoletja: Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MGG = Philippus Melanchthon, 1571: *[Grammaticae Graecae libellus Philippi Melanchthonis cum accessionibus Joachimi Camerarii Papebergensis editus]*. Lipsiae: Andr. Scheider.
- MGL = Philippus Melanchthon, [s. a.]: *Grammatica Philippi Melanchthonis, Latina, iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata*. Norimbergae: apud Ioh. Petreium.

- MGL-Cam = Philippus Melancthon, 1585: *Grammatica Philippi Melancthonis recognita et locupletata. Accessit tractatus de Orthographia, recens.* Lipsiae: Imprimebat Iohannes Steinman.
- MGL-CR = Carolus Gottlieb Bretschneider (ur.), 1990: *Philippi Melancthonis Opera quae supersunt omnia. Corpus reformatorum: vol. 20: 1854* (reprint). Bad Feilnbach: Schmidt Periodicals.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603: *Thefaurus Polyglottus*. Frankfurt.
- Carl MÜLLER-FRAUREUTH (ur.), 1895: *Die deutsche Grammatik des Laurentius Albertus*. Ältere deutsche Grammatiken in Neudrucken. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Albert ÖLINGER, 1574: *Underricht der Hoch Teutschen Sprach: Grammatica seu Institutio verae Germanicae linguae ... In usum juventutis maxime Gallicae, ante annos aliquot conscripta ... Cum D. Joan. Sturmii sententia, de cognitione et exercitatione linguarum nostris saeculi*. Argentorati: Nicolaus Vvyriot.
- Martina OROŽEN, 1971: Začetki slovenske jezikoslovne misli. *JiS* XVI/7 (1970/71). 193–200.
- G. A. PADLEY, 1976: *Grammatical Theory in Western Europe 1500–1700: The Latin Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- G. A. PADLEY, 1985: *Grammatical Theory in Western Europe 1500–1700: Trends in Vernacular Grammar I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- G. A. PADLEY, 1988: *Grammatical Theory in Western Europe 1500–1700: Trends in Vernacular Grammar II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jean PILLOT, 1586: *Gallicae linguae institutio*. Lugduni: Apud Benedictum Rigaudum.
- Breda POGORELEC, 1984: Štiristo let Bohoričeve slovnice. *JiS* XXIX/6 (1983/84). 210–216.
- Monika RÖSING-HAGER (ur.), 1973: *Johannes Claius: Grammatica Germanicae Linguae*. Documenta Linguistica: Quellen zur Geschichte der deutschen Sprache des 15. bis 20. Jahrhunderts: Reihe V: Deutsche Grammatiken des 16. bis 18. Jahrhunderts. Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag.
- Monika RÖSING-HAGER (ur.), 1975: *Albert Ölinger: Vnderricht der Hoch Teutschen Sprach*. Documenta Linguistica: Quellen zur Geschichte der deutschen Sprache des 15. bis 20. Jahrhunderts: Reihe V: Deutsche Grammatiken des 16. bis 18. Jahrhunderts. Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag.
- Mirko RUPEL, 1956: Reformacija. *Zgodovina slovenskega slovstva I: Od začetkov do romantike*. Ljubljana: Slovenska matica. 183–260.
- Johannes SERRANUS, 1539: *Dictionarium Latinogermanicum*. Nürnberg: Petreius.
- Jože STABEJ, 1971: Slowenisch-lateinisches-deutsches (zum Teil) Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič. *Adam Bohorič: Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache*. München: Rudolf Trofenik. 144–206.
- Petrus STATORIUS, 1568: *Polonicae grammatices institutio*. Cracoviae: Apud Mathiam Wirzbietam, Typographum Regium.
- Petrus STATORIUS, 1980: *Polonicae grammatices institutio: Nunc iterum edidit R. Olesch*. Köln – Wien: Böhlau Verlag.
- TAr 1562 = Trubar, Primož, 1562: *ARTICVLI OLIDEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*. Tübingen.
- TL 1561 = Trubar, Primož, 1561: *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
- Jože TOPORIŠIČ, 1984: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. *XX. SSJLK* (1984): 189–222.
- Jože TOPORIŠIČ, 1987: Zimske urice, prva slovenska slovnica. *Arcticae horulae succisivae – Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja. 281–328.
- TPo 1595 = Trubar, Primož, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- Giangiorgio TRISSINO, 1729: *Tutte le opere di Giovan Giorgio Trissino gentiluomo Vicentino non piu' raccolte*. Verona: Jacopo Vallarsi.

TT 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
TT 1560 = Trubar, Primož, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
TT 1581–82 = Trubar, Primož, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.
Vocabularius latino-germanicus. Spira: Drach. 1482–1489.

SUMMARY

The article analyzes the chapter on the nominal (*nomen*) in Adam Bohorič's grammar *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura* (Free Winter Hours on Latin-Carniolan Grammar) in the larger context of the European grammar tradition. The author finds that Bohorič's models were Melanchton's Latin grammar and syntax and one of the adaptations of Donatus from the 16th c. He most likely also knew Johannes Clajus' German grammar in Latin (1578). Although the Polish grammarian Statorius (1568) has many similar conceptual solutions and they both follow Melanchthon, Bohorič did not know Statorius while writing his grammar and Statorius was not his model nor was his model Melanchthon's Greek grammar.

The article in the beginning explains that the grammarians of the time used the term *etymologia* to denote any kind of inflection, either in a morphological or in derivational sense. Bohorič's *etymologia* distinguished eight parts of speech, in which it followed the Latin (and not the Greek) model; the first part of speech covered the nominal (*nomen*).

In the continuation, the article analyzes in detail individual parts of the chapter on the nominal, compares them with comparable European grammars, and presents graphically their structure. It analyzes the description of adjectival inflection by gender and (derivational) inflection of nouns by gender (*motio adiectivorum/motio substantivorum*); description of gradation of adjectives (*comparatio*); it emphasizes the originality of the chapter on gender (*genus*), and in the examples in the section concerning the degree of derivation (*figura*) considerable similarity with the German grammarian Clajus. In commenting on the treatment of cases, the author rejects previous reproaches that Bohorič did not know the locative and instrumental, and explains why Bohorič in the paradigms imitated the Latin ordering of cases. With comparative analysis he explains Bohorič's view on the use of article in the grammar. His analysis of the declension patterns shows that Bohorič most likely followed Clajus' scheme of four declensions (masculine, feminine, neuter, and adjectival), rather than Melanchthon's. Bohorič added short glossaries with examples to the declension and conjugation patterns. The article explains these glossaries as adaptation of some shorter, not yet identified, Latin-German dictionary. In discussing the chapter on the types of nominals (*species*), the article particularly points out Bohorič's complete originality in the section about patronymics and possessive nominals (*patronymica, possessiva*) as well as the general originality of the chapter.

Bohorič's chapter on numerals (*numeralia*) is very extensive and not well incorporated into the grammar, but not found in this form in the rest of European grammars and is in that respect unique. At the end, the author also comments on the chapters about exceptions (*de anomalis*) and the declension of compound nominals (*de compositorum declinatione*).